

Ks. PIOTR WAWRZYNEK*

ELEMENTY WARUNKUJĄCE ZDOLNOŚĆ PARAFII DO STAWANIA SIĘ ŚRODOWISKIEM EWANGELIZACJI WOBEĆ WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ DUSZPASTERSKICH

[Kościół] mniej będzie tożsamy ze społeczeństwem, bardziej stanie się Kościołem mniejszości, żyjącym wśród niewielkich, ale żywych kręgów ludzi rzeczywiście przekonanych do wiary, oddanych jej i działających w jej świetle. Właśnie dzięki temu Kościół znowu stanie się «solą ziemi», jak powiada Pismo święte¹.

W tej proroczej wizji dla Kościoła XXI w. kard. J. Ratzinger pokazuje, że przyszłością chrześcijaństwa jest realna, żywa wspólnota wiary, która przez rozumienie i realizację swojej misji staje się ewangelicznym zaczynem w społeczeństwie. Warto więc zadać pytanie, czy i na ile współczesna parafia jest „solą ziemi” i co trzeba koniecznie uczynić, by taką się stała.

Widzimy dziś powstające licznie wspólnoty i ruchy skupiające wiernych świeckich (wspólnoty personalne) oraz, mimo symptomów kryzysu powołaniowego, ciągle żywą realizację darów życia zakonnego i instytutów życia konsekrowanego. Jednak to parafia jest przede wszystkim ogniskiem życia religijnego i oddziaływania misyjnego. Stanowi ona podstawową komórkę Kościoła, najbliższą

* Ks. Piotr Wawrzynek – kapłan archidiecezji wrocławskiej; absolwent Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; asystent kościelny Katolickiej Wspólnoty Modlitwono-Ewangelizacyjnej „Dom na Skale” we Wrocławiu, członek ekipy krajowej Szkoły Ewangelizacji św. Andrzeja w Polsce; e-mail: wawpiotr@gmail.com.

¹ J. RAZINGER. *Sól ziemi*. Kraków 1997 s. 191.

człowiekowi, wspomagającą kształtowanie jego życia osobistego, rodzinnego, wspólnotowego i jest z tego tytułu niezbędna społeczeństwu². Mimo wielu dynamicznych zmian we współczesnym Kościele i społeczeństwie pierwszym miejscem realizacji zasad życia chrześcijańskiego zawsze pozostaje parafia³.

1. PARAFIA ŚRODOWISKIEM EWANGELIZACJI

W wielu miejscach (szkołach, firmach, strukturach społecznych) pada dziś pytanie o ich cel i misję. Trzeba to pytanie postawić w kontekście aktualnego nauczania Kościoła na temat parafii, w którym pojawiają się także nowe akcenty. Po pierwsze, parafia nie jest już definiowana przede wszystkim jako terytorium, na którym mieszka grupa wiernych, ale jako stała wspólnota wierzących⁴. Po drugie, podkreśla się aspekt udziału parafii w misji ewangelizacyjnej całego Kościoła realizowanej na zewnątrz, ale również skierowanej ku środowisku, w którym parafia funkcjonuje⁵. W Kościele to parafia jest pierwszym miejscem realizacji misji, którą jest ewangelizacja⁶. Wobec tego przez wszystkie swoje działania jest wezwana do ewangelizacji.

Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Ecclesia in Europa* w zapale misyjnym i ewangelicznym radykalizmie, rozbudzonym także w parafii, widział szansę ożywienia wiernych oraz dotarcia do środowisk zaniedbanych religijnie (EE 15-16)⁷.

Jednoznacznie można określić misję i żywotny dynamizm parafii jako wspólnoty wiary, która ma udział w misji Kościoła i realizuje ją najpierw we własnym

² J.B. MONTINI. *La paroisse, cellule de l'ordre social*. „La Documentation Catholique” 1953 nr 1162 k. 1552.

³ Eklezjologia II Soboru Watykańskiego stwierdza, że parafia jest nie tylko najmniejszą komórką diecezji, ale w łączności z biskupem stanowi Kościół i na określonym terytorium spełnia zadanie przeznaczone dla całego Kościoła. SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (21.11.1964) p. 28; TENŻE. *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963) [dalej: KL] p. 42.

⁴ *Kodeks prawa kanonicznego* [dalej: KPK] nazywa parafię „[...] określoną wspólnotą wierzących utworzoną na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczęć pod władzą biskupa diecezjalnego powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi” (kan. 515).

⁵ KPK kan. 519 oraz kan. 781.

⁶ „Bóg otwiera przed Kościołem horyzonty ludzkości lepiej przygotowanej na ewangeliczny zasiew. Mam wrażenie, że nadszedł moment zaangażowania wszystkich sił kościelnych w nową ewangelizację i w misję wśród narodów. Nikt wierzący w Chrystusa, żadna instytucja Kościoła nie może uchylić się od tego najpoważniejszego obowiązku: głoszenia Chrystusa wszystkim ludom”. JAN PAWEŁ II. *Encyklika Redemptoris missio o stałej aktualności posłania misyjnego* (7.12.1990) [dalej: RMi] p. 3.

⁷ T. FALAŁ. *Parafia w nauczaniu Magisterium Kościoła*. „Warszawskie Studia Pedagogiczne” 12:2010 s. 25.

środowisku. Takie pojmowanie parafii staje się punktem wyjścia do aktualizacji przesłania ewangelizacyjnego wobec ludzi zagubionych i niewierzących.

Parafia jako środowisko ewangelizacji jest wspólnotą spotkania się wiernych świeckich i duchownych. Tylko współpraca na tej płaszczyźnie pozwala realizować zadania parafii, jakimi są głoszenie słowa, sprawowanie sakramentów i dzieła miłosierdzia.

Uwidacznia się ona zwłaszcza w małych grupach i wspólnotach parafialnych, a także na płaszczyźnie ponadparafialnych ruchów i stowarzyszeń kościelnych, co podkreślał już Ojciec św. Paweł VI w Adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi* (EN 57-58). Parafia winna być rozumiana jako wspólnota wspólnot i tak kształtowana, aby być wyrazem i narzędziem budowania prawdziwej komunii w Chrystusie⁸.

W adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Christifideles laici* parafia nazwana jest

[...] rodziną Bożą, domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, gdzie sprawowana jest Eucharystia, a sprawujący ją proboszcz, reprezentując biskupa, łączy parafię z całym Kościołem partykularnym⁹.

Parafia ma być szczególnym miejscem doświadczenia wspólnoty wiary i realizowania udziału wiernych świeckich w misji Kościoła. W tym świetle potrzeba jej odnowy w wymiarze tworzenia małych wspólnot świeckich (grupy lokalne, modlitewne, ewangelizacyjne, biblijne, liturgiczne i charytatywne), głębszej współpracy w działaniu i odpowiedzialności duchownych i wiernych świeckich oraz kształtowania świadomości i odpowiedzialności misyjnej, by oddziaływać na obojętnych i zaniedbanych religijnie, a nawet niewierzących¹⁰.

Gdy popatrzymy głębiej na środowisko, w którym żyje parafia pojmowana jako wspólnota wiary, widzimy głębokie procesy dechrystianizacyjne, które dotykają tych samych osób i struktur, ku którym wierzący kierują ewangeliczne świadectwo. W każdej parafii, która jest zarazem lokalnym środowiskiem ludzkim, możemy więc dostrzec dwie siły: oddziaływanie ku Ewangelii i działanie przeciwne. Skutkuje to dualistycznym stylem życia, dalekim od dojrzałości chrześcijańskiej. Na skutek wpływów świata ogromna liczba katolików żyje tak, jak żyją poganie, spełniają jakieś praktyki religijne, ale ich życie nie wynika z wiary¹¹. Misja ewangelizacyjna parafii poszerza się więc także ku rozpoznaniu i zdefiniowaniu tych oddziaływań oraz określeniu sytuacji osoby, wobec której kierowane jest

⁸ Tamże.

⁹ JAN PAWEŁ II. *Adhortacja apostolska Christifideles laici o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie* (30.12.1988) p. 26.

¹⁰ B. BIELA. *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła*. Katowice 2006 s. 163.

¹¹ F. BLACHNICKI. *Sympatycy czy chrześcijanie? Katechumenat na dzisiejszą godzinę*. Krościenko 2002 s. 2.

przesłanie wiary. Konieczne wydaje się dokładniejsze zdefiniowanie osób, środowisk tworzących parafię i grup społecznych, do których jest posłana z misją¹². W przeciwnym razie nie będzie w stanie realizować tej misji skutecznie.

2. WSPÓŁCZESNE WYZWANIA DUSZPASTERSKIE

Wśród podstawowych wyzwań duszpasterskich, które stają przed parafią i jej członkami wobec tych, do których ma kierować swoją misję, w pierwszej kolejności, należy wymienić praktyczny materializm, nieufność wobec parafii jako zorganizowanej struktury, egocentryczne nastawienie na doświadczenia zmysłowe i przyjemność, zły obraz Boga i niski poziom wiedzy religijnej. Istotnym elementem jest oderwanie od życia parafialnego i koncentrowanie go wokół pracy czy innych grup społecznych bądź poddawanie bodźcom płynącym z mediów¹³. Głębsza analiza sytuacji współczesnych chrześcijan pokazuje wyzwania natury wewnętrznej: duchowy głód, brak nadziei, tęsknotę za wspólnotą, pragnienie wolności, poszukiwanie jedności, pragnienie autentycznych świadków, apatię i zniechęcenie społeczne¹⁴.

Celnie przedstawia podstawowe wyzwanie duszpasterskie współczesnej parafii ks. F. Blachnicki:

Katolicyzm, który nie opiera się całkowicie na Chrystusie i na wewnętrznych, nadprzyrodzonych wartościach chrześcijaństwa, jest w istocie katolicyzmem słabym, nie w pełni autentycznym i popadającym wskutek przemian historyczno-socjologicznych w różnorakie zagrożenia¹⁵.

Taki jest stan duchowy wielu członków tradycyjnej parafii. Wynika on zapewne z oddziaływań zewnętrznych, ale w dużej mierze jest skutkiem braku osobistej decyzji przyłgnięcia do Chrystusa przez współczesnego człowieka ochrzczonego¹⁶. Problem jakości przekazu wiary w rodzinie, płytkie lub zerwane więzi rodzinne i społeczne, słabość przekazu słowa Bożego w parafii i na katechezie, brak czasu na

¹² „Parafie katolickie [...] mają problem z «kto». [...] Być może największą przeszkodą w pozyskiwaniu uczniów stanowi opór przed konkretami”. M. WHITE, T. CORCORAN. *Odbudowana*. Gubin 2013 s. 95.

¹³ J. KRUCINA. *Gdzie Kościół jest rzeczywistością*. Wrocław 1993 s. 18-19.

¹⁴ Z. NOSOWSKI. *Oto czynię wszystko nowe... Kościół wobec wyzwań współczesności*. W *Deuterokatechumenat. XXVII Kongregacja Odpowiedzialnych Ruchu Światło-Życie*. Katowice 2002 s. 55 n.

¹⁵ F. BLACHNICKI. *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*. Lublin 1970 s. 114-115.

¹⁶ „Katolicyzm, który nie opiera się całkowicie na Chrystusie i na wewnętrznych, nadprzyrodzonych wartościach chrześcijaństwa, jest w istocie katolicyzmem słabym, nie w pełni autentycznym i popadającym wskutek przemian historyczno-socjologicznych w różnorakie zagrożenia”. B. BIELA. *Ks. Franciszek Blachnicki – uwarunkowania jego poglądów teologiczno-pastoralnych*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 25/26:1992-1993 s. 217.

sprawy duchowe i ludzka obojętność stają się ewidentnymi przyczynami kryzysu tradycyjnej parafii.

Innym wyzwaniem duszpasterskim jest utrata przez Kościół, a w wymiarze lokalnym przez parafię, zdolności do bycia środowiskiem chrześcijańskim w sensie wspólnoty żywej wiary i miłości¹⁷. Konsekwencją tej sytuacji jest indywidualizm bądź prywatyzacja wiary. Współczesna wiara jest głęboko ukryta wewnątrz osoby, wyznawana w gronie znajomych czy przyjaciół, w kościele, bez publicznego świadectwa. Często jest trudna do zwerbalizowania i oderwana od naśladowania Chrystusa w życiu codziennym. Przejawia się w ważnych momentach życia bardziej jako zachowanie kulturowe niż jako akt zaufania czy zawierzenia Bogu. Prowadzi to do rozdarcia między tym, co wyznajemy a stylem życia. Wiara jest raczej sakramentalizacją niektórych ważnych chwil niż otwarciem na łaskę¹⁸.

Wyzwania duszpasterskie charakterystyczne dla parafii dotyczą przede wszystkim rodziny: małżonków, dzieci, młodzieży, a także osób starszych. To wobec wiernych będących u kresu ziemskiej pielgrzymki troskliwa opieka duszpasterska i budzenie chrześcijańskiej nadziei nabiera charakteru towarzyszenia zbawczego. W dokumentach Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów z ostatnich lat opisane zostały wyzwania duszpasterskie dotyczące rodziny oraz młodzieży.

„Dobro rodziny ma kluczowe znaczenie dla przyszłości świata i Kościoła”¹⁹. Zgromadzenia Synodu Biskupów w 2014 i 2015 r. podjęły się rozpoznania aktualnej sytuacji rodzin oraz analizy kryzysu społecznego i duchowego, wpływającego na ich życie, a także wytyczyły kierunki duszpasterstwa rodzin. Wśród wyzwań duszpasterskich wyliczonych przez Synod należy wymienić: zagubienie piękna i wartości rodziny, odrzucanie prawa naturalnego, wewnętrzny kryzys w rodzinie, zewnętrzne naciski na rodzinę, konkubinaty, rozwody, samotne matki, nieuregulowaną sytuację kanoniczną wielu związków, przygotowanie do małżeństwa, związki homoseksualne, kryzys otwartości na życie i wyzwania wychowawcze²⁰.

Istotne wyzwanie duszpasterskie w parafii stanowi posługa wobec młodych. W 2018 r. odbyło się Zgromadzenie Synodu Biskupów poświęcone młodzieży²¹. Ojcowie Synodu wskazali na konieczność przemiany parafii, aby przybrała ona formę wspólnoty bardziej twórczej, środowiska, z którego promieniuje misja ku

¹⁷ F. BLACHNICKI. *Formacja służby liturgicznej jako jedna z form młodzieżowego deuterokatechumenatu w parafii*. „Biblioteka Animatora” [b.r.w.] z. 2 s. 57.

¹⁸ R. BIEL. *Duszpasterstwo w kontekście paradygmatów czasu przełomu*. W: *Współczesne wyzwania teologii pastoralnej*. Red. R. Chałupniak, J. Kistorz. Opole 2016 (*Opolska Biblioteka Teologiczna* 157) s. 69-70.

¹⁹ FRANCISZEK. *Posynodalna adhortacja apostołska Amoris laetitia o miłości w rodzinie* (19.03.2016) p. 31.

²⁰ R. KOSZOWSKI. *Wyzwania duszpasterstwa rodzin*. <<https://kosciol.wiara.pl/doc/2180283>>.

²¹ *Dokument końcowy XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w Watykanie, na temat: „Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania”* (3-28.10.2018).

najuboższym. Wymienili też czynniki utrudniające tradycyjne spotkanie parafii z młodym człowiekiem. Są nimi istotna zmiana stylu życia, kultura „bez granic”, nowa relacja czasoprzestrzenna, wyzwania komunikacji cyfrowej, mobilność.

W takim kontekście wizja działalności parafialnej wytyczonej jedynie przez granice terytorialne, nie będąca w stanie przyciągnąć zróżnicowanymi ofertami wiernych, zwłaszcza ludzi młodych, uwięziłaby parafię w niedopuszczalnej beczynności i niepokojącej monotonii duszpasterskiej. Konieczne jest zatem ponowne przemyślenie parafii w duchu współodpowiedzialności kościelnej i impetu misyjnego, rozwijając współdziałanie na tym terytorium. Tylko w ten sposób może się ona jawić jako znaczące środowisko przyciągające życie ludzi młodych²².

Otwarcie na młodych i wypracowanie propozycji, która pozwoli im wejść w bramę wspólnoty Kościoła jako wspólnoty wiary, a także pokonanie bariery braku potrzeb duchowych to palące zadania współczesnej parafii.

Skoro misją parafii jest ewangelizacja, nie sposób pominąć współczesnych wyzwań dotyczących tego obszaru. W lineamentach Synodu Biskupów na temat ewangelizacji z 2012 r.²³ wymienione są trzy konteksty wyzwań duszpasterskich. Pierwszym z nich jest głęboki proces sekularyzacji

[...] w której zatracono umiejętność słuchania i rozumienia słów Ewangelii jako przesłania żywego i ożywczego.

Kultura obrazu wprowadzająca sprzeczne wzorce i bodźce z niej płynące, mentalność hedonistyczna i konsumpcjonistyczna skłaniają do powierzchownego stylu życia i egocentryzmu. Drugi kontekst to

[...] wielkie zjawisko migracji, które coraz bardziej skłania ludzi do porzucenia swego rodzimego kraju i życia w środowiskach zurbanizowanych, co zmienia geografę etniczną naszych miast, narodów i kontynentów. Prowadzi to do spotkania i wymieszania kultur, czego nasze społeczeństwa nie znały od stuleci.

Ostatni z wymienionych obszarów to wyzwanie wynikające z powszechnej i agresywnej obecności środków społecznego przekazu, które dają dziś wielkie możliwości i stanowią dla Kościoła jedno z podstawowych wyzwań duszpasterskich²⁴.

Na pewno nie wolno mylić wyzwania duszpasterskiego z zagrożeniem. W refleksji pastoralnej nie chodzi przecież o to, by tylko szukać i demaskować zagrożenia, ale przede wszystkim, by proponować konkretne i przekonujące alternatywy. Na pewno „[...] nie wystarcza już duszpasterstwo dnia

²² Tamże p. 129.

²³ XIII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE SYNODU BISKUPÓW. *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej – Lineamenta*. Watykan 2012.

²⁴ Tamże p. 6.

wczorajszego”²⁵. Ograniczenie się do głoszenia słowa Bożego, sprawowania sakramentów oraz kultu jest niewystarczające. Zasianie ziarna to za mało, trzeba jeszcze troszczyć się o przygotowanie gleby, która ma to ziarno przyjąć, jak i dalszy jego wzrost, śledząc i wspomagając, krok za krokiem. Sytuacja ta wymaga więc zmiany tradycyjnego modelu parafii w żywe środowisko ewangelizacji²⁶.

3. KONIECZNE ELEMENTY SŁUŻĄCE TWORZENIU PARAFII JAKO ŚRODOWISKA EWANGELIZACYJNEGO

Transformacja tradycyjnego modelu parafii, w której punktem odniesienia jest proboszcz, liturgia, kancelaria i terytorium, w kierunku budowania wspólnoty wiary wymaga jasnego określenia punktu wyjścia i zdefiniowania drogi jaką ma ona podążać.

Kluczem do odnowy wspólnoty parafialnej jest świadomość i akceptacja wspólnotowego modelu parafii przez tych, którzy za jej rozwój są szczególnie odpowiedzialni. Jeśli proboszcz nie będzie miał krytycznego spojrzenia na braki i niedomagania tradycyjnego modelu życia chrześcijańskiego i parafialnego, to nie podejmie inicjatywy w przeprowadzeniu nieodzownych reform zapoczątkowujących systematyczną i długofalową pracę nad odnową parafii²⁷.

Punktem wyjścia jest zatem świadomość i spojrzenie duszpasterskie, które nie może być skoncentrowane na powielaniu tego, co było, ale przez rozumowe i duchowe rozeznanie ma prowadzić do odkrywania nowych dróg i wyzwań dla parafii.

Współczesny świat, jak wskazuje papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Evangelii gaudium*, potrzebuje nie tylko duszpasterstwa zwyczajnego, tradycyjnego, lecz również ożywionego i przepojonego duchem ewangelizacyjnym. Parafia nie stanie się środowiskiem ewangelizacji przez kolejne wielkie akcje ani przez duszpasterstwo oparte o zasadę „zawsze tak było”. Nowe czasy potrzebują nowych ludzi, zapału, środków i metod. Zmieniające się uwarunkowania nie tylko wymuszają odpowiednie reagowanie na różne sytuacje, lecz domagają się ich przewidywania, przygotowania oraz adekwatnego działania²⁸. Przede wszystkim potrzeba

²⁵ Pius XI w przemówieniu z 19 lipca 1933 r. Cyt. za F. BLACHNICKI. *Metoda przeżyciowo-wychowawcza dziecięcych rekolekcji zamkniętych*. 1963 s. 1.

²⁶ B. BIELA. *Ks. Franciszek Blachnicki* s. 218.

²⁷ TENŻE. *Odnowa wspólnoty parafialnej w programowaniu duszpasterskim*. „Teologia Praktyczna” 9:2008 s. 105.

²⁸ *Współczesne wyzwania teologii pastoralnej* s. 3.

duchowości dla ewangelizacji, która musi wypełnić serca duszpasterzy. Ojciec Święty Franciszek nazywa ją nawróceniem pastoralnym²⁹.

Proboszcz we «wspólnocie wspólnot» ma być ośrodkiem, wokół którego koncentruje się życie wspólnot parafialnych, a nie wierzchołkiem piramidy. Jest on tym, który ogarnia całość. On musi wiedzieć, do czego działalność duszpasterska zmierza, na jakim etapie znajduje się budowana wspólnota, jakie muszą być uruchomione procesy³⁰.

Zadanie transformacji parafii

[...] jest ściśle związane z formacją laikatu, który w pierw trzeba odpowiednio przygotować do współodpowiedzialności za misję Kościoła oraz do najrozmaitszych posług we wspólnocie lokalnej. W związku z tym trzeba dostrzec i uznać istniejące na terenie parafii grupy, stowarzyszenia, wspólnoty i ruchy oraz podjąć z nimi współpracę³¹.

Formacja świeckich do podejmowania misji i posług wydaje się szczególnie ważnym elementem, koniecznym w czasach, gdy duszpasterze nie mogą (ponieważ nie mają kontaktu) lub nie są w stanie (z powodu wielości obowiązków duszpasterskich i administracyjnych) dotrzeć do każdej z osób na terenie parafii. Jest to tym poważniejsze wyzwanie, że najpobożniejsi członkowie wspólnoty parafialnej często są ludźmi biernymi i niezdolnymi do współodpowiedzialności lub przeżywającymi swoją religijność bardzo prywatnie, niejako w ukryciu, bez głębszej więzi wspólnotowej³². Pierwszym krokiem musi być umożliwienie im doświadczenia wspólnoty wiary opartej o słowo Boże i dzielenia się nim w małych grupach stanowiących organiczną tkankę parafii. To w takiej grupie może dokonać się swoista metamorfoza z postawy pietystycznego przeżywania wiary w jej misyjne i wspólnotowe doświadczenie.

Tak odnowione małe wspólnoty mogą dotrzeć do osób zagubionych, ochrzczonych, ale traktujących parafię jako swoiste miejsce usług religijnych, towarzyszących przeżywaniu ważnych momentów życia³³. Są oni „konsumentami”

²⁹ „Sobór Watykański II ukazał nawrócenie Kościoła jako otwarcie na nieustanną reformę samego siebie ze względu na wierność Jezusowi Chrystusowi: «Wszelka odnowa Kościoła w istocie polega na wzrastaniu w wierności jego powołaniu. Chrystus wzywa pielgrzymujący Kościół do nieustannej reformy, której Kościół, rozumiany jako instytucja ludzka i ziemską, wciąż potrzebuje». Istnieją struktury kościelne, które mogą doprowadzić do krępowania dynamizmu ewangelizacyjnego, zaś dobre struktury są użyteczne tylko wtedy, kiedy nieustannie kieruje nimi, wspiera i osądza je życie. Bez nowego życia i autentycznego ducha ewangelicznego, bez «wierności Kościoła swojemu powołaniu», każda nowa struktura w krótkim czasie ulega degradacji”. FRANCISZEK. *Adhortacja apostołska Evangelii gaudium o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (24.11.2013) [dalej: EG] p. 26.

³⁰ B. BIELA. *Odnowa wspólnoty parafialnej* s. 106.

³¹ *Tamże* s. 105.

³² R. BIEL. *Duszpasterstwo w kontekście paradygmatów* s. 68.

³³ *Tamże* s. 70.

usług religijnych, dla których parafia nie ma wiele do zaproponowania w kontekście wyzwań ich codziennego życia i propozycji skierowanych ze świata³⁴. Bez grup, stowarzyszeń i ruchów, realizujących jedną wizję pastoralną z duszpasterzem w parafii i koordynujących wielość zadań, trudno myśleć o tworzeniu skutecznego środowiska ewangelizacyjnego³⁵. Słuszny zatem wydaje się postulat tworzenia w każdej parafii swoistego systemu małych grup czy też komórek ewangelizacyjnych, które z jednej strony są miejscem formacji wiernych, z drugiej tworzą organiczną strukturę środowiska parafialnego i w końcu są miejscem ewangelizacji dla zagubionych³⁶.

Ojciec Święty Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium* wskazuje niezwykle ważny element budowania w parafii środowiska ewangelizacji. Jest nim zdolność do reformowania się i przystosowania, ale też rewizji i odnowy dotychczasowych form, aby były one bliżej ludzi, stanowiły środowisko żywej komunii i uczestnictwa oraz ukierunkowały się całkowicie na misję³⁷. Na tej drodze nie chodzi o chwilowe i efektowne działania, ale o wypracowanie dalekosiężnych i trwałych programów duszpasterskich, które pozwolą stać się parafii „szkołą komunii”³⁸. Warunkiem nieodzownym takiego procesu jest nie tylko „nawrócenie pastoralne”. Równie ważne jest posiadanie integralnej i organicznej wizji budowania wspólnoty lokalnej.

Pasterz parafii ogarnia wtedy całość procesu rozwojowego, który ma prowadzić do urzeczywistnienia wspólnoty Kościoła. Proces ten rozpoczyna się od ewangelizacji, która inicjuje procesy wyzwolenicze w ludziach i danym środowisku. Kolejnym etapem jest wdrażanie poprzez formację katechumenalną do życia w eklezjalnej wspólnotcie. Głównym wnioskiem wypływającym z faktu, że Kościół urzeczywistnia się w lokalnych wspólnotach jest postulat, by całe duszpasterstwo było tak przebudowane, aby służyło formowaniu podstawowych wspólnot życia chrześcijańskiego w parafii³⁹.

Posiadanie i wdrożenie w życie łatwego w przekazie i odtworzeniu przez duszpasterzy i świeckich liderów programu formacyjnego, który pozwala skutecznie prowadzić osobę drogą od poznania Jezusa Chrystusa przez wrośnięcie

³⁴ M. WHITE, T. CORCORAN. *Odbudowana* s. 62.

³⁵ „W urzeczywistnianiu parafii wspólnotowej duszpasterzy powinien wspomagać zespół, którym może być rada parafialna. Ważne zadanie stoi przed grupami podejmującymi różne posługi w parafii. Istnienie grupy koordynującej prace, a także zespołu diakonii jest nieodzowne w budowaniu parafii jako wspólnoty wspólnot”. B. BIELA. *Odnowa wspólnoty parafialnej* s. 106.

³⁶ M. KUDEŁKA. „System parafialnych komórek ewangelizacyjnych” jako nowa propozycja dla duszpasterstwa. Katowice 2008 s. 58 n.

³⁷ EG 28.

³⁸ JAN PAWEŁ II. *List apostolski Novo millennio ineunte na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000* (6.01.2001) p. 43.

³⁹ B. BIELA. *Odnowa wspólnoty parafialnej* s. 106.

w parafialną wspólnotę, aż do podjęcia misji ewangelizacyjnej we własnym środowisku, jest pilnym do realizacji postulatem dla współczesnej parafii.

Misja parafii do stawiania się środowiskiem ewangelizacyjnym nie może pominąć fundamentalnej potrzeby głoszenia słowa Bożego. Bez głoszenia słowa nie ma wiary (por. Rz 10,16-17). „Kościół przekazuje wiarę, którą sam żyje, którą wyznaje i o której daje świadectwo”⁴⁰. Nie chodzi jednak o jakiegokolwiek przepowiadanie.

W głoszeniu Ewangelii wielkie znaczenie ma to, aby nam naprawdę zależało, by jej piękno zostało lepiej dostrzeżone i przyjęte przez wszystkich. W każdym razie nigdy nie będziemy w stanie sprawić, by nauczanie Kościoła było czymś łatwo zrozumiałym i docenianym przez wszystkich⁴¹.

To nie sam fakt głoszenia kazań czyni parafię ewangelicznym zaczynem, ale raczej sposób, w jaki dzielimy się słowem. Warto zawrócić tu uwagę na trzy elementy. Słowo jest głoszone z mocą w wymiarze nauczania w liturgii czy katechezie, jeśli sam głoszący żyje nim na co dzień⁴². Słowo staje się źródłem przemiany wspólnoty wierzących, gdy wspólnie je odczytują, rozważają i się nim dzielą⁴³. Słowo wychodzi poza obręb wspólnoty wiary, gdy wierzący w naturalny sposób dzieli się nim w swoim otoczeniu⁴⁴.

Jest konieczne, aby w ludzie Bożym dojrzewiała większa świadomość roli Słowa Bożego, jego mocy objawiającej i ukazującej intencje Boga względem ludzi, Jego plan zbawienia. Potrzebna jest większa troska o głoszenie Słowa Bożego w zgromadzeniach liturgicznych i bardziej przekonane oddanie się posłudze

⁴⁰ XII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE SYNODU BISKUPÓW. *Przesłanie do Ludu Bożego*. Watykan 2008 s. 4.

⁴¹ EG 42.

⁴² „Kaznodzieja «przede wszystkim sam [...] powinien pogłębiać wielką osobistą zażyłość ze Słowem Bożym. Nie może poprzestać na poznaniu aspektów językowych czy egzegetycznych, chociaż jest to konieczne; z sercem uległym i rozmodlonym musi zbliżyć się do Słowa, aby ono przeniknęło do głębi jego myśli i uczucia i zrodziło w nim nową mentalność». Dobrze jest odnowić każdego dnia, każdej niedzieli naszą gorliwość w przygotowaniu homilii i sprawdzić, czy wzrasta w nas miłość do przepowiadanego przez nas Słowa”. EG 149.

⁴³ „Studium Pisma Świętego powinno być dostępne dla wszystkich wierzących. Istotne jest, aby objawione Słowo radykalnie ubogacało katechezę i wszystkie wysiłki podejmowane w celu przekazania wiary. Ewangelizacja wymaga zażyłości ze Słowem Bożym, a to wymaga, żeby diecezje, parafie i wszystkie wspólnoty katolickie proponowały poważne i wytrwałe studiowanie Biblii, jak również promowały jej modlitewne czytanie osobiste i wspólnotowe”. EG 175.

⁴⁴ „[...] kiedy Kościół pragnie przeżyć głęboką odnowę misyjną, istnieje forma przepowiadania, dotycząca nas wszystkich, jako codzienne zadanie. Chodzi o niesienie Ewangelii osobom, z którymi każdy ma do czynienia, zarówno najbliższym, jak i nieznanym. Jest to nieformalne przepowiadanie słowa, które może się dokonywać podczas rozmowy, a także to, które podejmuje misjonarz odwiedzający jakiś dom. Być uczniem znaczy być zawsze gotowym, by nieść innym miłość Jezusa, a dzieje się to spontanicznie w jakimkolwiek miejscu, na ulicy, na placu, przy pracy, na drodze”. EG 127.

kaznodziejskiej. Potrzeba bardziej świadomie i z większą ufnością zwracać uwagę na rolę, którą Słowo Boże może odegrać w misji Kościoła, czy to w tej szczególnej chwili głoszenia orędzia zbawienia⁴⁵.

Parafia stanie się środowiskiem ewangelizacji, gdy każdy z jej członków, poczynając od duszpasterzy, umiłuje bardziej słowo Boże, będzie się nim karmił, żył nim i z serca się nim dzielił.

Niezwykle istotnym elementem jest również odnowa tradycyjnej pobożności ludowej, tak by parafia jeszcze bardziej była środowiskiem wiary i modlitwy. Konieczne jest także jej ukształtowanie, by „[...] pobożność ludowa stanowiła prawdziwy dialog między Bogiem i człowiekiem przez Chrystusa w Duchu Świętym”⁴⁶.

To w niej ujawnia się głęboka prawda o ojcowskiej miłości Boga do człowieka. W niej wspólnota wierzących rozważa tajemnice Chrystusa, w niej obecna jest osoba Ducha Świętego. Zdrowa pobożność ludowa rozpala doświadczenie bliskości Boga i kierunkuje całe życie ku osobie Jezusa, przez co staje się miejscem doświadczenia kerygmatu. Wezwanie działania Ducha Świętego i szczególne miejsce Maryi i świętych budują gorliwość ewangelizacyjną wspólnoty parafialnej⁴⁷.

Przekazywać wiarę oznacza stwarzać w każdym miejscu i w każdym czasie warunki, aby mogło dojść do owego spotkania między ludźmi i Jezusem Chrystusem⁴⁸.

Nie będzie środowiska ewangelizacyjnego bez podjęcia wprost działań na rzecz ewangelizacji, którą rozumiemy jako osobiste spotkanie ewangelizowanego z Chrystusem.

U początku bycia chrześcijaninem nie ma decyzji etycznej czy jakiejś wielkiej idei, jest natomiast spotkanie z wydarzeniem, z Osobą, która nadaje życiu nową perspektywę, a tym samym decydujące ukierunkowanie. [...] Ponieważ Bóg pierwszy nas umiłował (por. 1 J 4,10), miłość nie jest już przykazaniem, ale odpowiedzią na dar miłości, z jaką Bóg do nas przychodzi⁴⁹.

Zadaniem wspólnoty parafialnej jest nie tylko otwartość ewangeliczna na tych, którzy przychodzą, ale potrzeba wyjścia, by odnaleźć zagubionych. Konieczne wydaje się więc podejmowanie w sposób permanentny inicjatyw ewangelizacyjnych, które są wejściem w areopagi współczesnego świata⁵⁰. Należy wśród nich wymienić obecność w świecie wirtualnym, wejście w obszary kultury, szukanie przestrzeni na pograniczu wiary i codziennego życia człowieka, które można

⁴⁵ *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej* p. 13.

⁴⁶ KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DISCYPLINY SAKRAMENTÓW. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*. Watykan 2001 p. 79.

⁴⁷ *Tamże* 79-80.

⁴⁸ *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej* p. 11.

⁴⁹ BENEDYKT XVI. *Encyklika Deus caritas est o miłości chrześcijańskiej* (25.12.2005) p. 217.

⁵⁰ RMi 37.

wykorzystać do celów ewangelizacji⁵¹. Szczególną rolę będą tutaj pełnił działania typowo ewangelizacyjne: kursy szkoły ewangelizacji, seminaria odnowy wiary, kursy Alpha czy rekolekcje ewangelizacyjne.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt budowania środowiska ewangelizacji. Jest nim niezwykle dziś trudny temat katechezy szkolnej i sakramentalnej, która w obecnych czasach powinna stawać się katechezą ewangelizacyjną. Podejmowanie posługi katechezy jako kształtowanie i rozwijanie wiary to nic innego jak łączenie ewangelizacji i katechizacji. Wielu młodych uczestniczących dziś w szkolnej katechezie domaga się po prostu „wprowadzenia w wiarę” (szkolnego katechumenatu), ponownego „rozbudzania wiary” (katechezy ewangelizacyjnej), czyli po prostu reewangelizacji na terenie szkoły⁵².

W końcu wśród elementów koniecznych w transformacji parafii w środowisko ewangelizacji nie można pominąć działań dotyczących najbardziej ludzkiego wymiaru egzystencji: dzieł miłosierdzia, wsparcia słabych i chorych, różnych form poradnictwa: na rzecz rodziny, prawnego, terapii uzależnień i wsparcia osób dotkniętych problemami w dziedzinie psychiki. Wiele z tych działań powinno mieć charakter pierwszej ewangelizacji⁵³, poprzez nawiązywanie ludzkich więzi i budowanie zaufania⁵⁴.

4. LITURGIA W PARAFII DOŚWIADCZENIEM I DZIEŁEM WSPÓLNOTY

Soborowe stwierdzenie, że liturgia jest szczytem i źródłem całej działalności Kościoła⁵⁵ weryfikuje zdolność parafii do stawiania się środowiskiem ewangelizacji wobec współczesnych wyzwań duszpasterskich. Można sparafrazować to zdanie, stwierdzając, że niedzielna celebrowanie Eucharystii, jest szczytem i źródłem działalności parafii. Równocześnie sposób przygotowania i przeżycia tej liturgii pokazuje, czy jest ona środowiskiem zdolnym do ewangelizacji i ewangelizującym, czy też nadal stoi wobec wyzwań duszpasterskich.

⁵¹ Przykładem mogą być organizowane w parafiach kursy czy szkolenia dotyczące życia rodzinnego, wychowania, finansów czy kluby lub spotkania o charakterze środowiskowym.

⁵² J. KOCHEL. *Wymiar ewangelizacyjny katechezy szkolnej*. W. *Katecheza ewangelizacyjna – poszukiwanie koncepcji*, Red. P. Mąkosa. Lublin 2010 s. 43.

⁵³ Dobrym rozwinięciem twego wątku jest publikacja R. HAJDUK. *Preewangelizacja*. Kraków 2017.

⁵⁴ „Preewangelizacja to nawiązanie relacji z przyszłymi chrześcijanami przez miłość, pomoc, przykład, współlistnienie, obecność. Zanim gdzieś głoszona jest Ewangelia, pojawia się u chrześcijan gotowość do służenia innym. Jest to świadectwo wspierające ewangelizację o doniosłym znaczeniu ze względu na humanitarny charakter”. TENŻE. *Preewangelizacja i współczesne możliwości jej urzeczywistnienia*. „Forum Teologiczne” 16:2015 s. 170.

⁵⁵ KL 10.

Przypatrując się postulatowi dotyczącemu udziału wspólnoty parafialnej w liturgii, zawartym w dokumentach Soboru Watykańskiego II, *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału rzymskiego*, oraz innym normom liturgicznym, możemy stwierdzić, że chodzi o uczestnictwo czynne, świadome i odpowiedzialne.

Według konstytucji o liturgii ma ono być wewnętrzne i zewnętrzne, pełne i czynne, świadome, pobożne, ma wzrastać przez słowo, czynności, postawy i gesty⁵⁶. Podobnie *Wprowadzenie do Mszału* pokazuje, że tajemnice zbawcze w liturgii nie są sprawowane tylko przez samego celebransa, lecz wylicza szereg posług charakterystycznych dla wiernych świeckich, które są wyrazem wspólnotowości celebracji i wskazują na jej podmiot, którym jest cała wspólnota wierzących⁵⁷. Wypada więc wśród tych posług wyliczyć te wykonywane przez poszczególnych wiernych, ale należy również podkreślić, że cała wspólnota bierze czynny udział w modlitwach i śpiewie, wspólnie składa ofiarę i wspólnie przystępuje do stołu Pańskiego. Wśród posług wyliczone są zadania organisty, śpiewaków, chóru, kantora, dyrygenta, akolity, lektora, psalmisty, ministrantów, komentatora, porządkowych⁵⁸. Takie ukształtowanie zadań podczas liturgii ma na celu ukazanie całego jej bogactwa, ale nade wszystko nadanie sprawowanym obrzędom wspólnotowego charakteru, by wypuklić prawdę o naturze Kościoła – *communio in Christo*.

W praktyce życia wspólnotowego parafii stopień zaangażowania wiernych w tworzenie środowiska ewangelizacji będzie taki, jaki zostanie ukształtowany podczas niedzielnej Eucharystii. Wspólnotowy charakter zgromadzenia ujawnia się w liturgii w tym, że każdy z jej uczestników spełnia to wszystko, co do niego należy, stosownie do miejsca, jakie zajmuje we wspólnocie⁵⁹. Ukazuje się tu pośrednio zasada komplementarności i pomocniczości, która powinna rozciągnąć się na wszystkie inne obszary życia parafii jako środowiska ewangelizacji. Pierwszym jej odbiorcą będą różnorakie małe grupy i wspólnoty parafialne. Jeśli ich życie będzie związane z udziałem w liturgii, ich członkowie podejmą funkcje w liturgii i staną się w nowy sposób świadkami Chrystusa w społeczności parafii oraz w nowym wymiarze doświadczą przynależności i odpowiedzialności za dzieło tej wspólnoty.

Liturgia parafialna związana z przeżyciem niedzieli jest sercem jej świętowania w środowisku wiary. Wierni nie tylko uczestniczą, ale zgodnie z sensem liturgii współdziałają w celu oddawania czci Bogu. Wspólnota modlitwy umożliwia im realizację pełni życia wspólnotowego przez udział w obrzędach liturgicznych.

⁵⁶ *Tamże* 19, 30, 48, 50; zob. także SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o posłudze i życiu presbiterów Presbyterorum ordinis* (7.12.1965) p. 5.

⁵⁷ *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*. Poznań 2006 p. 59-61.

⁵⁸ *Tamże* 62-69.

⁵⁹ L. CZAJA. *Nowy mszał księggą kształtującą sprawowanie liturgii Kościoła*. „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 1989 nr 1 s. 76.

Tu najpełniej uobecnia się Kościół, a liturgia staje się dla każdego człowieka miejscem modlitwy, przyjaźni i wzajemnej pomocy⁶⁰.

Według nauczania kościelnego niedziela jest drogą budowania tożsamości ludzkiej i osobowej każdego człowieka, dniem doskonalenia wspólnoty międzyludzkiej. To w ramach lokalnego zgromadzenia chrześcijan, którzy dzielą wspólne radości i trudy życia, Chrystus uobecnia się w postaciach eucharystycznych, aby umacniać chrześcijan do ofiarnego życia w wierze, nadziei i miłości⁶¹.

Właściwie ukształtowane zgromadzenie liturgiczne, przeżywane w duchu wspólnoty staje się źródłem ewangelizacji parafii i inspiracją zapału misyjnego dla wiernych i duszpasterzy. Jest też ono dla wspólnoty parafialnej miejscem posłania i misji do ewangelizacyjnego wyjścia.

ZAKOŃCZENIE

Zdolność parafii do stawiania się środowiskiem ewangelizacji wymaga precyzyjnego zdiagnozowania i nazwania współczesnych wyzwań duszpasterskich nie tylko w sensie ogólnym i globalnym, ale w konkretnej rzeczywistości parafii jako lokalnej społeczności. Konieczna jest także transformacja tradycyjnego modelu parafii w kierunku rzeczywistej wspólnoty wiary i miłości, która realizuje misję głoszenia Słowa, sprawowania sakramentów i dzieł miłosierdzia na sposób wspólnotowy. Świadectwem prawdziwej żywotności i dojrzałości wiary lokalnej wspólnoty będzie podejmowanie inicjatyw ewangelizacyjnych. Miejscem szczególnym takiego doświadczenia jest sprawowanie niedzielnej Eucharystii. To w sposobie jej przygotowania, sprawowania i uczestnictwa ujawnia się kondycja parafii. We wspólnotowym modelu liturgii jako znaku prawdziwego świętowania będzie odbijał się obraz parafii, która jest wspólnotą świętującą obecność Chrystusa i posłaną, by nieść Go światu.

ELEMENTS THAT DETERMINE THE ABILITY OF A PARISH TO BECOME AN ENVIRONMENT FOR EVANGELIZATION IN THE FACE OF CONTEMPORARY PASTORAL CHALLENGES

Summary

The parish is the basic unit of the Church and the first place for the implementation of the mission of evangelization. She is therefore called to be a community of faith and to put

⁶⁰ K. PÓLTORAK. *Jaka Eucharystia, taka parafia. Kierunki odnowy duszpasterstwa parafialnego.* „Colloquia Theologica Ottoniana” 1:2012 s. 147.

⁶¹ *Tamże* s. 144-145.

into practice in her own environment the evangelizing message, especially towards the lost and non-believers. In the face of dynamic processes of secularization, migration and the ubiquitous media influence, new pastoral challenges are continually appeared, which the parish must recognize, name and undertake. The parish should undergo a process of transformation from the traditional model into an environment renewed on the pastoral and socio-cultural levels.

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: parafia, duszpasterstwo, ewangelizacja, teologia pastoralna, warunki społeczno-kulturowe.

Keywords: parish, priesthood, evangelization, pastoral theology, social-cultural determinants.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDYKT XVI, *Encyklika Deus caritas est o miłości chrześcijańskiej* (25.12.2005).
- BIEL R., *Duszpasterstwo w kontekście paradygmatów czasu przełomu*. W: *Współczesne wyzwania teologii pastoralnej*. Red. R. Chałupniak, J. Kistorz. Opole 2016 (*Opolska Biblioteka Teologiczna* 157).
- BIELA B., Ks. Franciszek Blachnicki – uwarunkowania jego poglądów teologiczno-pastoralnych. „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 25/26:1992-1993 s. 205-221.
- BIELA B., *Odnowa wspólnoty parafialnej w programowaniu duszpasterskim*. „*Teologia Praktyczna*” 9:2008 s. 103-110.
- BIELA B., *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła*. Katowice 2006.
- BLACHNICKI F., *Formacja służby liturgicznej jako jedna z form młodzieżowego deuterokatechumenatu w parafii*. „*Biblioteka Animatora*” [b.r.w.] z. 2.
- BLACHNICKI F., *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*. Lublin 1970.
- BLACHNICKI F., *Sympatycy czy chrześcijanie? Katechumenat na dzisiejszą godzinę*. Krościenko 2002.
- CZAJA L., *Nowy mszał księgą kształtującą sprawowanie liturgii Kościoła*. „*Wrocławskie Wiadomości Kościelne*” 1989 nr 1.
- FALAK T., *Parafia w nauczaniu Magisterium Kościoła*. „*Warszawskie Studia Pedagogiczne*” 12:2010 s. 15-26.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (24.11.2013).
- FRANCISZEK, *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia O miłości w rodzinie* (19.03.2016).
- HAJDUK R., *Preewangelizacja i współczesne możliwości jej urzeczywistnienia*. „*Forum Teologiczne*” 16:2015 s. 165-179.
- HAJDUK R., *Preewangelizacja*. Kraków 2017.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II* (30.12.1988).

- JAN PAWEŁ II, *Encyklika Redemptoris missio o stałej aktualności posłania misyjnego* (7.12.1990)
- JAN PAWEŁ II, *List apostolski Novo millennio ineunte na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000* (6.01.2001).
- KOCHEL J., *Wymiar ewangelizacyjny katechezy szkolnej*. W: *Katecheza ewangelizacyjna – poszukiwanie koncepcji*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2010.
- Kodeks prawa kanonicznego*. Watykan 1983.
- KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DYSCIPLINY SAKRAMENTÓW, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*. Watykan 2001.
- KOSZOWSKI R., *Wyzwania duszpasterstwa rodzin*. <<https://kosciol.wiara.pl/doc/2180283>>. *Wyzwania-duszpasterstwa-rodzin*.
- KRUCINA J., *Gdzie Kościół jest rzeczywistością*. Wrocław 1993.
- KUDEŁKA M., „System parafialnych komórek ewangelizacyjnych” jako nowa propozycja dla duszpasterstwa. Katowice 2008.
- MONTINI J.B., *La paroisse, cellule de l'ordre social*. „La Documentation Catholique” 1953 nr 1162.
- NOSOWSKI Z., *Oto czynię wszystko nowe... Kościół wobec wyzwań współczesności*. W: *Deuterokatechumenat. XXVII Kongregacja Odpowiedzialnych Ruchu Światło-Życie*. Katowice 2002.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*. Poznań 2006.
- PÓŁTORAK K., *Jaka Eucharystia, taka parafia. Kierunki odnowy duszpasterstwa parafialnego*. „Colloquia Theologica Ottoniana” 1:2012 s. 141-166.
- RAZINGER J., *Sól ziemi*. Kraków 1997.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o posłudze i życiu presbiterów Presbyterorum ordinis* (7.12.1965).
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (21.11.1964).
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963).
- WHITE M., CORCORAN T., *Odbudowana*. Gubin 2013.
- Współczesne wyzwania teologii pastoralnej*. Red. R. Chałupniak, J. Kostorz. Opole 2016 (*Opolska Biblioteka Teologiczna* 157).
- XII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE SYNODU BISKUPÓW, *Przesłanie do Ludu Bożego*. Watykan 2008.
- XIII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE SYNODU BISKUPÓW, *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej – Lineamenta*. Watykan 2012.
- XV ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE SYNODU BISKUPÓW, *Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania*. Watykan 2018.

